

A könyvtártudományi kutatómunka továbbfejlesztése

BERECZKY László - ZIRCZ Péter

I.

A 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia a könyvtári ellátás, a könyvtárügy irányításának tudományos alapokra helyezését követelve a könyvtártudományi kutatások fejlesztését tűzte ki célul. A konferencia előkészítéseként végzett sokirányú előkészítő tevékenység egyik elemeként az OKDT Könyvtártudományi és Kiadványi Szakbizottsága megvizsgálta és megvitatta a KMK és az MM Könyvtárosztálya e tárgyban készült közös tanulmányát,⁽¹⁾ állást foglalt a könyvtártudományi kutatások továbbfejlesztése mellett. A szakbizottság megállapításai, az azóta napvilágot látott fontos párt- és állami dokumentumok (tudománypolitikai irányelvek, az MSzMP X. Kongresszusa stb.) s nem utolsósorban a Könyvtárügyi Konferencia eredményei indokolják a könyvtártudományi kutatómunka helyzetének és fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatát.

A könyvtártudományi kutatások felszabadulás utáni történetének ismertetését megelőzve (az 1. jegyzetben idézett cikk erre vonatkozólag is nyújt tájékoztatást) a kutatások eredményét a legcélszerűbben olyan rendszer működési mérlegeként értékelhetjük, amelynek bemenetét a kutatások ráfordításai, outputját pedig a kutatási eredmények társadalmi haszna alkotják. Minthogy a könyvtártudományi kutatások eddigi, főként személyhez kötődő gyakorlatában a ráfordítás kevés kivétellel munkaidőkedvezménnyel egyenlő, nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a kutatási költségek különösebben nagy összeget nem képviselnek, ámbar a könyvtártudományi kutatások céljára 1969-ben heti 4-8 órás munkaidőkedvezményben részesült összesen 168 fő "kutatónapja" gyakorlatilag mintegy 700 ezer forintjába kerülhetett a könyvtáraknak.

Az ehhez mérendő eredményt - az egyre nagyobb méretű⁽²⁾ könyvtártudományi kutatás társadalmi hasznát - vizsgálva azt látjuk, hogy a kutatás ma is legfeljebb részben (nagy egyéni erőfeszítések árán, sokszor nagy késéssel) láthatja el egyik fő funkcióját, könyvtárpolitikánk tudományos megalapozását; sok a behozni valónk a könyvtári szervezet, a könyvtári szolgáltatások tudományos megalapozása terén is. A hazai könyvtártudományi kutatások több mint negyedszázados fejlődésének egészét értékelve az alábbiakra hívjuk fel a figyelmet:

1. Noha a marxista alapu kutatómunka kibontakozásával és meggyökeresedésével (elsősorban a történeti vizsgálódásoknál), kutatómunkára alkalmas szakemberek egyetemi szintű képzésével az intenzív fejlődés feltételei már adóttak, a könyvtártudományi kutatás eddig eltelt időszakára még mindig az e x t e n - z i v fejlődés a legjellemzőbb.

2. A kutatások témaválasztásának befolyásolására 1960 óta tett kísérletek (jogszabályok, nyilvántartásba vétel, távlati kutatási program, pályázatok kiírása) a legfontosabb célt - a kutatási szándékoknak a könyvtárpolitikai szempontból fontosnak vélt témákra való irányítását - nem érték el, habár bizonyos foku általános s z e m l é l e t v á l t o z á s (a történeti és a "mai" kutatási témák egészséges arányának kialakulása, a pozitívizmus visszaszorulása stb.) kétségtelenül megfigyelhető. Különösen a legutóbbi években tapasztalható ilyen változás - nem minden esetben az orientálás, hanem a többé-kevésbé spontán módon jelentkező fejlődés hatására: kapósabbá váltak a gépesítés, tájékoztatás, gazdaságosság és hatékonyság körének kutatási témái. (Az 1970-71-ben e témákban megindított 34 kutatással szemben a "hagyományos", azaz történeti és bibliográfiai témák száma mindössze 21. Megjegyzendő, hogy az 1968. évi kutatásoknak több mint a fele volt történeti és bibliográfiai témájú.)

3. A kutatás módszere a legtöbb esetben kizárólag irodalmon alapuló és általában pusztán v e r b á l i s eredményre vezető vizsgálódás. A kutatási eredmények jelentős részének gyakorlati alkalmazhatósága elenyésző, vagy pedig - a helyi jelentőségű kutatások esetében például - alkalmazási lehetőségük egy adott intézményre, esetleg intézménytípusra korlátozódik.

4. Könyvtártudományi kutatásunkban a mai napig sem honosodtak meg a korszerű k u t a t á s s z e r v e z é s i módszerek, az ennek előmozdításához szükséges központi szervezési és kutatásirányítási feladatkör betöltésére - amelynek ellátását az 1967. évi felülvizsgálat is nyomatékosan hangsúlyozta - a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a megfelelő feltételek híján csak most kezd felkészülni.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a többé-kevésbé hagyományosnak nevezhető kutatás-szociológiai alakzatok - tudományos műhelyek, tudományos iskolák - éppugy hiányzanak könyvtártudományi kutatásunk gyakorlatából, mint a korszerűbb kutatásszervezési formák (például: komplex teamek).

5. Nincs szerves kapcsolat a könyvtártudományi kutatás és a hozzá kapcsolódó tudományágak és -területek kutatáspolitikai koncepciói között; nem alakult ki eleven kapcsolat az ilyen kutatásokat végző külföldi intézményekkel sem. Ez a mind hazai, mind nemzetközi szinten érvényesülő autarkia gátolja, hogy a könyvtártudományi tevékenység b e á g y a z ó d j é k az országos tudomány-politikai célkitűzések, távlati tudományos kutatási tervek rendszerébe.

6. Az elmondottakkal függ össze, hogy a könyvtártudomány és művelése - a könyvtártudományi kutatás - mindeddig nem volt képes a könyvtárügy társadalmi funkciójához méltó tudományos rangra jutni, ö n á l l ó diszciplinaként való elismerése "szakmán belül", azaz a legmagasabb képzettségű könyvtárosok között is vitatott. A külső - akadémiai - elismerés hiánya kézzelfogható hátrányokban nyilvánul meg: nincs mód tudományos fokozat elnyerésére, a könyvtártudománynak nincs akadémiai képviselője.⁽³⁾

II.

Nem cikkünk tárgyköre, hanem további fejtegetéseink alátámasztása követeli meg, hogy - mindenfajta öncélú elméletieskedést elkerülve - a könyvtártudományi kutatás fogalmának egyik legfőbb kritériumát különböző tudományok törvényeinek a könyvtár javára való felhasználásában próbáljuk megjelölni.⁽⁴⁾ Ilyen értelemben a könyvtártudományi kutatás tudományos színvonalát szükségszerűen a segítségül vett módszerek tudományossága és alkalmazásuk tudományos igénye szabja meg, ami viszont arra utal, hogy a könyvtártudományi kutatás továbbfejlesztése részint a 3. Országos Könyvtárügyi Konferencián körvonalázódott könyvtárpolitikai elképzelések, részint pedig az általános hazai tudományfejlődést meghatározó tudománypolitikai irányelvek bázisán valósítható meg.

Következésképpen: a könyvtárügyi konferenciát követő időszak egyik fontos feladatának tartjuk a könyvtárügy saját k u t a t á s i k o n c e p c i ó - j á n a k a kidolgozását, amelyben a könyvtártudományi kutatások problematikáján kívül helyet kell kapnia a könyvtárak állományára épülő szakterületi (irodalomtörténeti, történeti stb.) kutatási tevékenység elvárásaival kapcsolatos könyvtári tennivalóknak, könyvtáraink tudományos kérdésekkel való ellátottságának, a tudományos továbbképzés és utánpótlás gondjainak, a publikációs lehetőségeknek stb. is.

A könyvtártudományi kutatásokra visszatérve, a helyzetelemzésből fakadó követelményeket

- a szellemi és anyagi erőknak a legfontosabb témákra való koncentrálásával;
- a kutatások eredményesebb orientálásával,
- a kutatási tevékenység határfokának növelésével kell - egyelőre - kielégíteni. (Tartósabb megoldás a könyvtárakban folyó tudományos kutatási tevékenység feltételeinek sokoldalú vizsgálatára épülő, az előbbiekben említett kutatáspolitikai koncepciótól remélhető.) Ennek érdekében a könyvtártudományi kutatás három szintjét javasoljuk megkülönböztetni (a téma jelentőségétől függően):

a) H e l y i j e l e n t ő s é g ű témák az eddigi gyakorlat továbbfolytatásaként: szabadon kiválasztott, egyedileg vagy csoportosan kutatott témák. A kutatás eredményéről a kutató az intézmény vezetőjének tartozik számot adni. A kutatási tevékenység elősegítése céljából nyújtandó munkaidőkedvezményt az intézmény vezetője saját belátása szerint engedélyezi. A kutatni kívánt témákat a KMK - tájékoztatási céllal - nyilvántartásba veszi és jegyzéküket rendszeresen publikálja.

b) É v e n k é n t i könyvtártudományi p á l y á z a t témái. A korábbi pályázati rendszer felújítása ez, azzal a módosítással, hogy a témaválasztás lehetőségét a könyvtárpolitika néhány időszerű és fontosabb részproblémájára javasoljuk korlátozni. Szervezeti változásként javasoljuk, hogy a pályázat kétlépcsős legyen. A meghirdetett témákra a pályázni akarók bejelentik igényüket, s bő szinopszist adják tervezett munkájuknak. A bírálat során megfelelőnek talált szinopszis alapján kapnak kutatási megbízást. A pályázat tematikáját az OKDT állítaná össze.

c) K ö z p o n t i l a g szervezett és irányított kutatások. Ezek programja 10 évre szólna; a javasolt témákból - a téma fontosságának és a finanszírozási lehetőségek alakulásának megfelelően - kellene az 1975-ig szóló középtávú kutatási programot összeállítani. Az erre vonatkozó részletes terveket a témafelelős intézményeknek 1971 végéig kellene az OKDT illetékes szakbizottságai elé terjeszteniük.

A kutatások összefogásával, összehangolásával megbízott központi szerv - témafelelős - feladata ez lenne:

- dolgozza ki a kutatási tervet;
- a jóváhagyott terv alapján folytassa saját kutatásait;
- szervezze, hangolja össze s a rendelkezésre bocsátott pénzeszközökkel támogassa a más intézménynél folyó, de központi jellegű kutatásokat;
- összesítse a kutatási eredményeket;
- működjék közre a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazásában;
- fejlessze más területek kutatóhelyeivel és nemzetközileg az együttműködést.

A kutatások szervezése terén az eddigiéknél változatosabb és hatékonyabb módszereket (kutatócsoportok, meghívásos pályázatok stb.) kellene alkalmazni.

A programba vett témák egy részében a kutatások már megindultak, s különböző stádiumba jutottak. Egyes témák tárgyában részletesebb tervek is készültek, ill. készülnek, részint az OSZK és a KMK, részint más könyvtárak, bizottságok égisze alatt. Ezek - mindenekelett a központi szolgáltatások továbbfejlesztésének problematikája - külön kerülnek az OKDT illetékes szervei elé. A központi kutatási program egészéről végső soron az OKDT döntene.

1. Részletes ismertetését lásd PAPP István - ZIRCZ Péter: Tudományos kutatómunka a könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 1970. 3.sz. 183-189.p.

2. Lásd a függelékben.

3. Az MTA I. Osztálya keretében Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság működik, amely feladatát az irodalomtörténeti és történettudományi kutatások könyvtári-bibliográfiai eszközökkel való támogatásában látja.

4. O.Sz. Csubarjan gondolatmenetének felhasználásával (Könyvtári Figyelő, 1971. 1.sz.)

FÜGGELÉK

KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI KUTATÁSOK ÉS PÁLYÁZATOK
SZÁMSZERŰ ADATAI, 1966-1970.

1966-ban jelent meg a hazai könyvtártudományi kutatást újból rendező miniszteri utasítás (158/1966./M.K.15./), amely az 1960-as rendelkezés helyébe lépett. Az utasítás alapján került kidolgozásra a "Távlati könyvtártudományi kutatási program (1966-1970)", amely hivatva lett volna a kutatókat a fontos kérdések felé orientálni.

Az alábbi táblázat a harmadik ötéves terv éveiben bejelentett kutatások adatait tartalmazza, a távlati kutatási program egyes pontjai szerinti megoszlásban. A táblázatban szereplő nyolc pont megnevezése a következő:

1. Társadalmi összefüggések. Tervezés és szervezés.
2. A könyvtári és dokumentációs munka vezetése, értékelése, gazdaságossága.
3. Igénykutatás.
4. Az olvasószolgálat kérdései
5. Szakirodalmi tájékoztatás. (Bibliográfia. Dokumentáció.)
6. Az állomány kérdései. (Területi vonatkozásban és könyvtártípusonként.)
7. Információtárolás és visszakeresés.
8. Könyv- és könyvtártörténet.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1 - 8. összesen
1966	12	2	11	2	4	-	15	22	68
1967	13	3	16		12	3	18	30	95
1968	16	12	18	5	11	8	60	61	191
1969	4	14	35	3	73	9	28	39	205
1970	16	6	19		57	15	53	37	203

Az MM Könyvtárosztálya, a KMK és az OKDT a kidolgozott távlati könyvtártudományi programokon belül a legfontosabb témákra pályázatot hirdetett. A pályázati rendszer négy éven keresztül hatásosnak bizonyult: 1963-ban 5, 1964-ben 8, 1965-ben 17 és 1966-ban 16 pályázat érkezett. 1967/68-ra 11 témában hirdettek pályázatot, de pályamunka nem érkezett. 1968/69-re már nem került sor a pályázat meghirdetésére.

Könyvtártudományi kutatások 1970-1971.

Összeállította: PINTÉR Márta

Az MM felügyelete alá eső könyvtárakon kívül, a tavalyi gyakorlathoz hasonlóan, más könyvtáraknak is kiküldtük az OKDT felkérését a kutatások bejelentésére. Így összesen 255 könyvtárat kérdeztünk meg. Közülük 45 könyvtár jelentett be kutatást, 40 adott negatív választ, 170 nem válaszolt.

A 7 országos szakkönyvtár közül 5 adott pozitív, 1 pedig negatív választ; nem válaszolt a KSH könyvtára.

A 12 szakegyetemi könyvtár közül könyvtártudományi kutatásokat folytat 8, nem folytat 1; nem válaszolt a debreceni és a pécsi orvostudományi, valamint az állatorvostudományi egyetem.

Az MTA 24 intézeti könyvtárától 1 pozitív, 6 negatív választ kaptunk, 17 intézet nem válaszolt.

70 műszaki könyvtártól 2 pozitív és 12 negatív válasz érkezett.

A megyei könyvtárak közül 7 adott pozitív, 3 negatív választ, nem válaszolt a Pest megyei könyvtár, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Pécs, Salgótarján, Szolnok, Tatabánya, Zalaegerszeg.

A 45 könyvtár közül 31 jelentett be új kutatást, összesen 81 témát. A témák megoszlása: 24 könyvtárban folyik 1-3 új kutatás, 6 könyvtár (BMEKK, KMK, Megyei Könyvtár Eger, MTA, Országos Vezetőképző Intézet Könyvtára, OSZK) foglalozik 4-6 témával, és 1, az OMKDK, indított el 16 új kutatást.

Az 1969-70-ben folytatott 205 kutatás közül idén 55 témát jelentettek befejezettnek. A tavaly már bejelentett témákat - a hellyel való takarékoskodás miatt - nem közöljük újra, tekintet nélkül arra, hogy a kutatás még folyamatban